

دین‌پژوهی نیز نشان‌دهنده تلاش رشته الهیات برای بقا در دانشگاه است. در سوئد، بحران مالی دانشکده‌های الهیات اوپسالا و لوند^۱ منجر به کاهش کرسی استادی در رشته دین‌پژوهی عمومی شده است، هرچند این رشته تعداد زیادی از دانشجویان را جذب این دانشکده‌ها کرده است. در آلمان بعضی از الهی‌دان‌ها می‌کوشند تا الهیات را به عنوان علم دین بازآفرینی کنند. پیشرفت‌های دیگری نیز در بریتانیا صورت گرفته است. در بسیاری از نقاط این قاره که الهیات در دانشگاه‌های دولتی تأسیس شده رابطه بین الهیات و دین‌پژوهی^۲ موضوع معیار در شناسایی آثار پژوهشی است.

در کنفرانس انجمن بین‌المللی تاریخ ادیان در ماربرگ در ۱۹۶۰، دین‌پژوهی به ظاهر از برنامه‌های دینی و الهیات مصرانه جدا شد. آر. جی. زوی و ربلوفسکی در واکنش به نطق اصلی کلس جُکو بلیکر (۱۹۶۰)، دبیرکل انجمن وقت، پیش‌نویس بیانیه‌ای را خواند که در آن پنج «پیش‌فرض دست‌کم اساسی برای ادامه مطالعات» مشخص شده بود. دومین بیانیه عبارت بود از: «دین‌پژوهی خود شاخه‌ای از علوم انسانی و زیرمجموعه انسان‌شناسی است که مطالعه پدیده دینی را نوعی نوآوری، ویژگی و جنبه‌ای از فرهنگ بشر می‌داند». اگرچه این بیانیه در گزارش رسمی کنگره نیامد اما شماری از محققان برجسته این رشته همچون بیانچی، براندون، برلیچ، الیاده، لانترناری و سیمون اسم‌شان همراه با «مفاد کلی» این بیانیه آمده بود.

1. Lund

۲. Religionswissenschaft

تغییر پیشینه دینی محققان

تا دهه ۱۹۷۰ و ۱۹۸۰ بیشتر دین پژوهان، حتی در نوع برون‌دینی آن مسیحی بودند، گرچه گاهی خارج از حوزه دین رایج فعالیت می‌کردند. دین‌ورزی عرفانی و لیبرال‌اتو و ایده «اتحاد دینی انسانیت» او و یگانه‌انگاری و فعالیت‌های دینی فردریش هیلر (۱۸۹۲-۱۹۶۷) از موارد شاخص است. جیمز کاکس اخیراً به مواردی همچون افریقا، تبلیغ دینی و ریشه‌های استعماری برخی از چهره‌های اصلی دین‌پژوهی پس از جنگ جهانی دوم در بریتانیا اشاره می‌کند. جان جی. پلت‌وُت، محقق هلندی، به‌عنوان مبلغ دینی کلیسای کاتولیک در غنا کارش را آغاز کرد. بنا به شهادت پسرش، مایکل پای، رئیس انجمن بین‌المللی تاریخ ادیان بین ۱۹۹۵ تا ۲۰۰۰، زمانی که در اوایل دهه ۱۹۶۰ به‌عنوان معلم انگلیسی در توکیو انجیل تدریس می‌کرد، علاقه‌مند به مطالعه ادیان ژاپن شد. اوگو بیانچی ایتالیایی و پیترو آنتیس آلمانی دو نفری که قبل و پس از او به ریاست انجمن انتخاب شدند، پیشینه کاتولیک رومی داشتند.

تعهد به مسیحیت دیگر قاعده نیست و در این خصوص، دین‌پژوهان اروپای غربی فرق چندانی با سایر محققان این حوزه ندارند. این مسئله داستانی بیش نیست اما من‌معدود همکارانی دارم که متولد دهه ۱۹۶۰ هستند و وجهه کاملاً مشخص و حتی مسیحی دارند. بعضی از همکارانم به کافرکشی، جادوگری، شمن‌گرایی، باطن‌گرایی و خداناباوری مشهورند. عده‌ای نیز به دین یا بی‌تفاوتند یا «از آن سر در نمی‌آورند»؛ تعهد دینی شخصی یا جستجو، کنجکاوی ذهنی‌شان را برنمی‌انگیزد و از آن ناآگاهند.

پیشرفت‌های پژوهشی

از آنجا که دین‌پژوهی برون‌دینی به مانند رویکرد این کتاب تا حد زیادی ابداع اروپای غربی‌ست، محققان اروپای غربی در تاریخ آن جایگاه ویژه‌ای دارند.

نشریات و منابع مرجع پژوهشی پس از جنگ جهانی دوم

پس از جنگ جهانی دوم نشریه‌های بین‌المللی زیادی منتشر شدند که بسیاری از آنها اروپایی بودند، از جمله نشریه آلمانی *ادیان و تاریخ‌شنفکری*^۱ (۱۹۴۸-)، *مجله تبلیغ دینی و دین‌پژوهی*^۲ (۱۹۵۰-)، *نشریه تمنوس: مجله ادیان تطبیقی در شمال اروپا*^۳ (۱۹۶۵-) و *مجله آرشیو دین‌پژوهی*^۴ (۱۹۹۹-). نشریه‌های متعددی نیز نیاز مخاطبان ملی را برمی‌آوردند یا ارگان انجمن‌های ملی آنها بودند؛ همچون نشریه اسکاتلندی *دین‌پژوهی*^۵ (۱۹۸۰-۱۹۹۹)، نشریه دانمارکی *دین‌پژوهی*^۶ (۱۹۸۲-)، *مجله دانمارکی نروژی کائوس*^۷ (۱۹۸۲-)، در سوئد *تاریخ ادیان سوئدی*^۸ (۱۹۸۵-)، در آلمان *مجله دین‌پژوهی*^۹ (۱۹۹۳-)، در اسپانیا *مجله ایلو*^{۱۰} (۱۹۹۵-) و *باندو*^{۱۱} (۲۰۰۷-) که بیشترشان فقط به زبان رسمی همان کشور چاپ می‌شدند.

با این‌که آثار مرجع اروپایی خاص واحدی برای دین‌پژوهی وجود ندارد، کتاب‌هایی در سطح ملی و بیشتر به شکل تک جلدی جامع «فرهنگ لغت دین» چاپ می‌شود. فرهنگ لغت

-
1. Zeitschrift für Religions und Geistesgeschichte
 2. Zeitschrift für Missionswissenschaft und Religion- swissenschaft
 3. Temenos: Nordic Journal of Comparative Religion
 4. Archiv für Religionsgeschichte
 5. Scottish Journal of Religious Studies
 ۱. Religionsvidenskabeligt tidsskrift
 ۲. CHAOS
 ۳. Svensk religionshistorisk årsskrift
 ۴. Zeitschrift für Religionswissenschaft
 ۵. Ilù
 ۶. Bandue

دینی ایتالیایی از نمونه‌های بارز در این زمینه است. کتاب دین در تاریخ و عصر حاضر^۱ (۱۹۹۸-۲۰۰۵) به آلمانی و *دانشنامه الهیات و دین‌پژوهی*^۲ از بزرگ‌ترین کتب مرجع اروپایی به‌روز هستند. با وجود این، هر دو کتاب بر الهیات تمرکز بیش از حدی دارند.

کتاب‌های درسی و آثار پیمایشی تاریخی

الیاده (۱۹۷۶-۱۹۸۳) و نینان اسمارت (۱۹۸۹) دو محقق هستند که پس از مهاجرت به آمریکا معروف‌ترین کتاب‌های آموزشی هم‌سو با آرای تیل و شانپتی را تدوین کردند. آنه ماری شیمل (۱۹۵۱) نیز در آغاز کار پیمایش بسیار کوتاهی انجام داد. هلمر رینگرن و آکه وی. استروم، دو مورخ دین مشهور سوئدی، پیمایشی را نوشتند که نه بار ویرایش شد. در دهه‌های پیش از ۱۹۵۷ تا ۱۹۹۳ محققان اروپایی دیگری نیز آثار پیمایشی متعددی را به زبان‌های مختلف و به‌منظور تدریس منتشر کردند.

علاوه بر کتاب‌های آموزشی و پیمایش‌های یک نفره، آثار مشترک دیگری هم منتشر شد که اغلب در چندین جلد ویرایش شدند. در دانمارک، ادوارد لِهمن (۱۸۶۲-۱۹۳۰) و ویلهلم کرونباخ (۱۸۷۳-۱۹۴۸) دو مورخ برجسته و پیشگام دین، نخستین ویرایش خود را با نام *تاریخ دین* (۱۹۲۴) منتشر کردند. در ۱۹۴۸، کرونباخ ویرایش دوم خود را با همکاری یوهانس پدرسن، عرب‌شناس وقت، چاپ کرد. بیست سال بعد، جس پی. آسموسن، ایران‌شناس معروف و جورج لاسو، آشورشناس، کتاب سه جلدی *قطور جدیدی* را منتشر کردند. کارستن کولپه در ۱۹۷۱ بازتفسیری از ویراست سوم کتابی با عنوان *کتاب-راهنمای دین‌پژوهی*^۳ (۱۹۵۱) را به آلمانی منتشر کرد. جالب این‌که هیچ‌یک از تفسیرهای این کتاب مربوط به مسیحیت نبود. در حالی که پروتستان‌ها سعی داشتند از مسیحیت دوری کنند، کاتولیک‌ها به امور استدلالی راغب بودند. مثلاً یکی از اهداف انتشار کتاب سه

۲. Religion in Geschichte und Gegenwart

۱. Theology and Religious studies

۲. Christ and the Religions of the Earth: Handbook of Religious Studies

جلدی مسیح و ادیان زمینی: کتاب راهنمای دین پژوهی (۱۹۵۱)، ویراسته فرانس کونینگ، شرق شناس و الهی دان که بعدها به مقام اُسقف اعظم رسید، موقعیت بی همتای مسیحیت در تاریخ ادیان را نشان داد.

کتاب راهنمای تاریخ دین از دیگر کتب آموزشی است که جنو ویدن گرن (-۱۹۹۶ ۱۹۰۷)، دبیرکل و رئیس وقت انجمن بین المللی تاریخ ادیان و بلیکر (۱۸۹۸-۱۹۸۳) آن را به زبان اسپانیایی چاپ کردند. این ویراستاران کوشیدند الگوی معیاری را برای معرفی ادیان واحد ارائه و کار مقایسه ادیان را تسهیل کنند، تلاش هایی که در عمل ناکام ماند. جامع ترین پیمایش در این خصوص کتاب فرانسوی تاریخ ادیان است. این کتاب سه جلدی شامل موضوعات متنوع و ناسازگار منطقه ای، عقیدتی و سازمانی در حوزه بسیار وسیع تاریخ دینی است.

ایتالیا نیز پیشینه پیمایشی پرباری دارد که با کتاب دو جلدی قطور پیترو تاچی و نتوری (۱۹۳۴-۱۹۳۶)، مورخ کلیسای یسوعی، آغاز می شود. گیوسپه کاستلانی ویراستاری چاپ پنجم (۱۹۶۲) این کتاب سه جلدی را برعهده گرفت که ویراست ششم (۱۹۷۰-۱۹۷۱) آن در پنج جلد حجیم چاپ شد. جیووانی فیلورامو در میانه دهه ۱۹۹۰، با نشر کتاب تاریخ ادیان (۱۹۹۴-۱۹۹۷) آن را جایگزین این مجموعه کرد، مجموعه بزرگ پنج جلدی شامل بخش های زیادی که بیشتر محققان ایتالیایی آن را نوشته اند. فیلورامو، مارسلو ماسنزویو، ماسیمو راوری و پلو اسکارپی کتاب راهنمای یک جلدی دیگری را در خصوص تاریخ دین در ۱۹۹۸ چاپ کردند. فیلورامو به تازگی خطوط کلی دین پژوهی را در چهارصد صفحه منتشر کرد که در آن تاریخ این رشته، پرسش های مربوط به تعریف و مقایسه، رویکردهای علمی اجتماعی، موضوعات مربوط به نوع شناسی، کارکردهای دین، سیاست و خشونت دینی را مطرح کرده است.